

особливостями, сучасним рівнем педагогіки, психології, інформаційних технологій та інших наук. Потрібно враховувати філософські аспекти інноваційного розвитку освітнього менеджменту для ефективності національної системи освіти в Україні.

Бібліографічні посилання

1. Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційного розвитку України» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 13. – С. 93.
2. Аносов І. П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект : монографія. / І. П. Аносов. – К. : Твім. інтер, 2003. – 391 с.
3. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія / Л. І. Даниленко. – К. : Міленіум, 2004. – С. 85.
4. Кант І. Спор факультетов // Сочинения : в 6 т. – М. : Мысль, 1966. – Т. 6. – С. 257–347.
5. Крамаренко А. Теоретичні засади інноваційних процесів в освіті // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка / редкол. М. Васьуленко, Я. Кодлюк, В. Кравець [та ін.]. – Тернопіль, 2009. – № 5. – С. 5–10.
6. Мельниченко А. А. Трансформація ідеї університету як основи інноваційного розвитку: філософський та соціологічний аспекти. [Електронний ресурс] / А. А. Мельниченко, О. А. Касаткіна. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/VKPI_fpp/2009-2/19_Milnichenko.pdf
7. Мусієнко І. І. Інноваційний розвиток теорії управління національною системою освіти. [Електронний ресурс] / І. І. Мусієнко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_1/18.pdf
8. Опыт тысячелетия. Средние века и эпоха Возрождения: Быт, нравы, идеалы. – М. : Юристъ, 1996. – С. 441.
9. Сухомлинский В. О. Выбранные творения : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 446.
10. Чвириова О. Є. Специфіка інноваційного розвитку вищої освіти у філософському аспекті [Електронний ресурс] / О. Є. Чвириова. – Режим доступу : <http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/GCH/2011/GCH311/pdf/03.pdf>

Кондратьева А. В. Философские аспекты инновационного развития образовательного менеджмента.

Проанализированы пути реформирования национальной системы образования на современном этапе развития, определены философские аспекты инновационного развития образовательного менеджмента. Роль образования на современном этапе развития Украины растет в процессе решения задач демократической и правовой страны, рыночных отношений в экономике, преодоление отставания страны от мировых тенденций экономического и общественного развития. Во всем цивилизованном мире образование рассматривается как основной фактор стабильности и развития общества.

Ключевые слова: философия, инновация, инновационные технологии, образовательный менеджмент, университет, университетское образование, модернизация, система образования, обучения.

УДК 271

І. В. Кондратьєва

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДУХОВНА І ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІРМЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Висвітлено історію становлення вірменської національно-культурної самобутності, яка була збережена за допомогою національної мови, та конфесійних ознак освіти. Розглянуто процес формування національної літератури, історіографії, філософії вірменською мовою, що можна вважати унікальним феноменом. Зроблено акцент на виключній ролі духовного просвітництва, що протягом віків відтворювалося в монастирях, соборах та духовних школах Вірменської церкви.

Ключові слова: духовна освіта, національні література, духовне просвітництво.

Кожна епоха вважає, що її проблеми абсолютно нові, найбільш складні і саме від їх рішення залежить майбутнє людства. Але якими б оригінальними і складними не були

Kondratyeva A. V. Philosophical aspects of innovative educational management.

The paper explores ways of reforming the national education system at the present stage of development, defined philosophical aspects of innovative development of educational management. The role of education at the present stage of development of Ukraine increased during the challenges of democratic and legal country's market economy, the country catching up on world economic trends on social development. Throughout the civilized world of education is considered as the main factor of stability and development of society.

Keywords: philosophy, innovation, innovative technology, educational management, university, university education, modernization, education, training.

References

- ‘Zakon Ukraini «Pro prioritetni naprjamki innovacijnoho rozvitku Ukraini»’ [‘The Law of Ukraine «On priorities for innovation development of Ukraine»’], 2003, *Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraini*, № 13, p. 93.
- Anosov, IP 2003, ‘*Suchasnij osvitnij proces: antropologichnij aspekt: monografija*’ [‘Modern educational process: an anthropological approach: monograph’], Tvim. Inter publ., Kyiv.
- Danilenko, LI 2004, ‘*Upravlinnja innovacijnoju dijajnistju v zagal'noosvitnih navchal'nih zakladah: monografija*’ [‘Innovation management in secondary schools: monograph’], Milenium publ., K.
- Kant, I 1966, ‘*Spor fakul'tetov. Sochinenija*’ [‘The dispute faculties. Works’], Moskow, Mysl' publ., T. 6, pp. 257–347.
- Kramarenko, A 2009, ‘*Teoretichni zasadi innovacijnih procesiv v osviti*’ [‘Theoretical Foundations of Innovation in Education’], *Naukovi zapiski TNPU im. V. Gnatjuka. Ser. Pedagogika*, № 5, pp. 5–10, Ternopil’.
- Mel'nichenko, AA & Kasatkina, OA 2009, ‘*Transformacija idei universitetu jak osnovi innovacijnoho rozvitku: filofs'kij ta sociologichnij aspekti*’. [‘Transformation of the idea of the university as a basis for innovation development: the philosophical and sociological aspects’], viewed: <http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/VKPI_fpp/2009-2/19_Milnichenko.pdf>
- Musienko, II 2011, ‘*Innovacijnij rozvitok teorii upravlinnja nacional'noju sistemoju osviti*’ [‘Innovative development of the theory of management of the national education system’], viewed: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_1/18.pdf>
- ‘*Opyt tysjacheletija. Srednie veka i jepoha Vozrozhdenija: Byt, nrawy, idealy*’ [‘Experience millennium. Middle Ages and the Renaissance: Life, morals, ideals’], 1996, Jurist publ., Moskow.
- Suhomlins'kij, VO 1977, ‘*Vibrani tvori*’ [‘Selected Works’], Rad. Shk. publ, T.3, Kyiv.
- Chvirnova, O 2011, ‘*Specifika innovacijnoho rozvitku vishhoi osviti u filofs'komu aspekti*’ [‘Specifics of innovation in higher education in the philosophical aspect’], viewed: <<http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/GCH/2011/GCH311/pdf/03.pdf>>

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.

традиційно займала особливе місце. Це має свої причини. Будучи позбавленим протягом століть власної державності, метою нації стало збереження власної ідентичності. Основою реалізації цієї надмети було збереження національно-культурної самобутності в умовах входження в різні за етнічними та конфесійними ознаками світи (різні держави, імперії). За цих умов культурний фактор перетворився в головний засіб збереження самоідентифікації.

Для формування вірменської національної культури величезне значення мало створення вірменського алфавіту (405 р.). З його створенням церковні ритуали й обряди стали проводитися вірменською мовою. Було зроблено переклад Біблії і всіх класичних творів християнської літератури. Сформувалася національна література, історіографія, філософія на національній мові, що саме по собі є унікальним феноменом. Середньовічна культура розвивалася переважно на декількох «культурних» мовах: у західнохристиянському світі – латинською, в східнохристиянському – грецькою і сирійською, в ісламському світі – арабською. І якщо до створення писемності у Вірменії діяли елліністичні школи, то тепер формується національна система освіти.

Предметом статті стали освітні осередки Вірменської Апостольської Церкви, їх роль та місце у створенні і збереженні унікального духовно-освітнього потенціалу.

Упродовж IX–X століть визнаним центром вірменської духовності стає монастир Татев, розташований у Сюнікському гаварі (північно-східна область Вірменії). Як свідчить Г. Мамедова: «Татевський монастир був закладений на місці давнього святилища IX століття» (Mamedova 1997, p. 121) [4, с. 121]. Розміщений він був високо у горах Зангезура. Звідси і його недоступність для набігів ворогів. Поступово Татев стає значним культурним і духовним центром північно-східної Вірменії. На території цього монастирського комплексу знаходились знаменита школа, в якій навчалися у різні часи від 500 до 1000 осіб; скрипторій; фабрика і робітничий майстерня, де виготовляли пергамент, чорнила і палітурки. Більш докладно про Татевський монастир як осередок духовності можна дізнатися в Аракела Даврижеці у другій главі його «Книги історій». Між іншим, вищий навчальний заклад Татєва мав доволі тривалу історію (від IX до XV століття включно). Тобто його вплив на освітню діяльність церкви не обмежився першим періодом. Про цікаві факти з історії татєвського університету повідомляє А. Мовсісян у праці «Нариси з історії вірменської школи і педагогіки (X–XV ст.)» (Movsisjan 1953, pp. 95–161) [5, с. 95–161].

Славу татєвському університету принесли такі вчені, філософи і богослови як Ованнес Воротнеці (1315–1386) і Григор Татєваці (1346–1409). Обидва були ректорами Татєвського університету. З них Ованнес Воротнеці визнається засновником і першим ректором, який, між іншим, був затятим противником католицької церкви. Григора Татєваці можна вважати енциклопедистом, оскільки у своїх творах він намагався охопити всі відомі тоді галузі знання. Між іншим, саме Григор Татєваці уклав своєрідну енциклопедію того часу. Мова йде про «Книгу питань», в якій у формі питань-відповідей подано відомості з філософії, риторики, хімії, фізики та анатомії. Серед інших творів Григора Татєваці відзначимо «Книгу проповідей», «Книгу, іменовану Золотим Черевом», «Стислий аналіз вчення Давида Анахта». Зауважимо, що в Татєві процвітали не лише богословські науки і перекладацька діяльність, але й філософія, мистецтво та природничі науки.

Наступний період, за регіональною ознакою умовно названий Кілікійським, виявився періодом значного піднесення культурного життя вірменської спільноти. Кола дослідників ідентифікують його не інакше як «срібний вік» (XII–XIII ст.). У першу чергу, слід назвати такого репрезентанта цього періоду як Нерсеса Ламбронаци (1153–1198), архієпископа Тарса і Ламбронна. Він уславився як видатний богослов, поет, проповідник, автор духовних пісень і понад 30-ти трактатів. Серед останніх помітними є «Похвальне слово на Успіня Діви Марії» і «Тлумачення богослужіння». Нерсес Ламбронаци відомий також як укладач вірменської редакції «Патерика». Крім того, він перекладав церковні канони, послання, коментарі та літургійні книги. За надзвичайну ерудованість та знання багатьох мов сучасники називали його «Доктором Універсаліс» і «святим Павлом сьогодення» чи «другим апостолом Павлом з Тарса».

Ораторський талант Нерсеса Ламбронаци порівнювали з красномовністю Демосфена, Цицерона і Іоанна Златоуста. В цьому відношенні показовою стала його промова на соборі в Румклі 1179 року. Ця промова, відома як «Синодальне слово», стає шедевром ораторського мистецтва. Між іншим, вона була присвячена темі можливої єдності церков.

Будучи настоятелем Скеврського монастиря, Нерсес Ламбронаци перетворив його у значний просвітницький осередок, в якому творили видатні письменники, богослови, вчені, митці-мініатюристи. Також він уславився як організатор шкіл, бібліотек.

Серед інших видатних діячів Кілікійської Вірменії на увагу заслуговує богослов, правознавець, письменник і педагог Мхітар Гош (1133–1213). Він був настоятелем монастиря Нор-Гетік, де заснував монастирську школу. Мхітар Гош більше відомий як автор «Судебника» (1184), друга частина якого розкриває церковні канони, а третя – цивільні закони. Окремі статті стосуються і церковної ієрархії, щоправда, написані вони були під впливом ідей Псевдо-Діонісія Ареопагіта. До речі, його «Судебник» був перекладений розмовною вірменською мовою і введений для вжитку в Кілікійському королівстві. До цього, пізніше цей юридичний твір був перекладений на латину, польську, грузинську, руську і кипчацьку мови.

Мхітар Гош відомий також своїми промовами, притчами, проповідями. Саме він визнається засновником художньої прози у вірменській літературі. У зв'язку з цим згадаємо про збірку притч Мхітара Гоша (близько 200), яку можна вважати першим твором-еталоном «самостійної» художньої літератури.

Принагідно, варто обговоритися і про один з центрів просвітництва, знаменитий монастир Нор-Гетік. Частіше цей монастир називали не інакше як Гошаванк (буквально «монастир Гоша»). Про Нор-Гетік докладно розповідає Кіракос Гандзакеці у главах 14 і 17 своєї «Історії Вірменії».

Кілікію також прославив католикос Нерсес Шноралі (1166–1173), – суспільний діяч, богослов, філософ, поет, композитор. У церковній діяльності він дотримувався курсу на єднання вірменської та грецької церков. Саме Нерсес Шноралі на прохання грецьких архимандритів написав виклад віри Вірменської церкви, в якому акцентував на її основних догматичних істинах і літургійних особливостях. Популярними стали і його духовні гімни (таги) та ритмізовані проповіді (ганузи). Також Нерсес написав віршовані «Історію вірменського народу», «Елегію на взяття Едеси сарацинами», «Ісус Єдинородний, Син Бога Отця» та кілька богословських трактатів.

У Кілікії творили християнські митці XIII століття Саркіс Пітцак і Торос Рослін. З них Торос Рослін уславився як неперевершений майстер-мініатюрист. Шедевром книжкового мистецтва Вірменської Кілікії слід визнати його «Чашоц» – святкову Мінею царя Гетуша II. Нині цей шедевр зберігається у Матенадарані (№ 979).

Період занепаду вірменської духовності, що припадає на XIV–XVI століття, зумовлений наслідками навали монголів та відсутністю стабільності у тих мусульманських країнах, де проживали вірмени. У цей період серед культурних здобутків можна відзначити хіба що мартірології. Показовою у зв'язку з цим є творчість Григора Хлатеці (Царенц), автора 24-х мученичеств і житій. Відомими також є «Житіє Товми Мецопеці», написане богословом XV століття Кіракосом Банасером (Рштунці), і агіографії, написані самим вардапетом Товмою Мецопеці (1378–1446), що був настоятелем Мецопського монастиря. Крім того, перу Товми Мецопеці належить чи не єдиний солідний історичний твір тієї епохи «Історія Ленк-Тимура і його спадкоємців».

Центром освіти в цей період залишався Татевський монастир, який живився імпульсами духовності, заданими ще в попередній етап. Інший центр освіченості – Гладзор – функціонував лише близько шістдесяти років – з 1280-х по 1340-і роки. Але інтелектуальний потенціал Гладзорського монастиря назавжди увійшов до скрабниці вірменської духовності. За свідченнями сучасників, «Гладзор був «місцеперебуванням і школою наших святих докторів, славними нашими Афінами, столицею усіх видів знання і до того ж він «прославлений святий монастир і університет» (Ljeng 2005, p. 324) [3, с. 324]. Славу Гладзорському університету принесли богослов Нерсес Мшеці (помер 1284 року) і його учень, богослов Есайї Нітчеці (близько 1255–1338). За часів розквіту Гладзора там навчалися 363 ченці. Утім після смерті Есайї Нітчеці монастир та університет занепадають, а потім зазнають руйнації.

Пожвавлення культурно-освітньої діяльності вірменської церкви спостерігається упродовж XVII–XVIII століть. Подібне поживлення було зумовлене переважно діяльністю вірменських колоній та відносною свободою функціонування «ермені міллета» в Османській імперії. Для прикладу, католикос Симеон I Єреванці (1763–1780) упорядкував монастирське господарство Ечміадзіна, заснував архів, побудував друкарню та паперову фабрику не без сприяння турецької влади. До речі, перу Симеона Єреванці належить відомий «Молитвослов», видрукований в Ечміадзіні у 1772 році. Додамо, що в Ечміадзіні станом на середину XVIII століття знаходилося близько десяти тисяч манускриптів.

Своєрідною візитною карткою цього періоду стає розгортання перекладацької діяльності кліриків церкви. Серед визнаних у той час перекладачів згадаємо вардапетів Ованнеса Анкюраці, Степаноса Лехаці, Воскана Єреванці та Ованнеса Олова. З них Степанос Лехаці (помер 1689 р.) заново перекладає «Ареопагітики» і з польського оригіналу збірку «Велике зеркало». Воскан Єреванці (1614–1674), відомий тоді богослов та друкар, у 1666 році підготував та видав в Амстердамі перший друкований вірменський текст Біблії. До його основи ліг рукопис, переписаний для царя кілікійського Гетуша в 1295 році. Серед центрів перекладацької діяльності XVII – першої половини XVIII століття слід згадати про Константинополь та Ісфаган. В області мартірології відомим стає богослов та історик Закарія Саркаваг Канакерці (1627–1699).

Найвидатнішим істориком XVIII століття справедливо слід визнати вардапета Аракела Даврижеці (кінець XVI ст. – 1670). Він був настоятелем монастиря Ованнаванк, однак більшу частину свого життя провів в Ечміадзіні. Аракел Даврижеці уславився як автор «Книги історій», в якій описав події від XIV до XVIII століття включно. При цьому особлива увага приділяється фактам церковної історії.

Додамо також, що на початок XVII століття припадає відродження аскетичної традиції монастирського співжиття. А саме, єпископ Саркіс і ченець Кіракос запровадили новий скітський статут за зразком грецьких монастирів Палестини. Цей статут передбачав детальну регламентацію усіх аспектів подвижницького життя. Це стосувалося навіть визначення одягання тому чи іншому чину. Щоправда, ієрархам вдалося добитися оптимізації монастирського життя лише на нетривалий час.

Останній період (друга половина XVIII – початок XX ст.) стає періодом підйому культурно-освітньої діяльності церкви. Найбільш відомим представником Вірменської церкви того часу був єпископ, а пізніше і католикос Мкртич Хрім'ян (1820–1907) на прізвище Хайрік, що означає «батько рідний». Як стверджує Д. Ленг: «Він встановив у Вані друкувальний станок і з 1856 року видавав там патріотичний журнал «Орел Васпуракана». Він заснував у районі декілька шкіл» (Ljeng 2005, p. 329) [3, с. 329]. Між іншим, Мкртич Хрім'ян написав також дві поеми «Привіт Вірменії» і «Привіт Обітованій землі».

На особливу увагу заслуговує також культурно-просвітницька діяльність теолога, філософа і педагога, вардапета Хорена Ашіг'яна (1842–1899). За його ініціативою 1889 року в монастирі Чарханік Сурб Аствац'ян, розташованому в селищі Армаш (Нікомідія), було засновано знамениту Армашську школу – духовний вищий заклад з 7-річним навчанням, який мав свою друкарню. Крім того, Хорен Ашіг'ян написав твори «Побут церковнослужителів», «Стисла логіка» і «Стисла філософія».

Видатним представником культурно-просвітницького руху в Османській імперії був єпископ Гарегін Срвандзтянц (1840–1892), який уславився як етнограф, фольклорист і педагог. Його стараннями у 70-х роках XIX століття у чотирьох монастирях Тарона та двадцяти поселеннях Муша, Буланиха і Маназкерта були відкриті школи. Додамо, що 1870 року за ініціативою Гарегіна Срвандзтянца у Вані починає діяти перша школа для дівчат, що отримала назву Сандхтян. Також він брав активну участь в організації і діяльності різних культурно-просвітницьких товариств. Крім того, окрім численних праць з вірменської фольклористики та етнографії, Гарегін уперше записав епос «Сасунці Давид».

Згадаємо також і про відомого теолога, філософа і філолога, єпископа Хорена Мхітар'яна (1822–1903). Він уславився своїми творами «Стисла історія Єрусалима і опис священних місць», «Історія культів і релігійних обрядів давніх і нових народів», «Вселенський сад», «Пізнавальна філософія у скороченні», «Наукові проблеми», «Принципи матеріалістичної філософії і християнське богослов'я».

Серед інших представників культурно-просвітницького руху XIX століття відзначимо архієпископа Хорена Гаф'яна, Ованнеса Карнеці, Макара Бархудар'яна, Месропа Смба'яна, Магакіно Орманіана. З-поміж навчальних закладів церкви в Османській імперії відзначимо школу при монастирі Армаші. Її випускники користувалися значним авторитетом у церковних колах.

Трагічні події 1914–1915 рр, що призвели до геноциду вірменського народу на території Туреччини, започатковують занепад культурно-просвітницької діяльності церкви. За узагальненими свідченнями, тільки у чотирьох монастирях Васпуракана, Вана, Ахтамара, Ліма і Ктуца було більше 2000 книг, частину яких вдалось спасти. За дорученням католікоса Геворка V в 1915 році із Васпуракана до Ечміадзіна було перенесено 284 рукописи. До наших днів дійшли доволі показові повідомлення. Для прикладу, архимандрит Смбаг Тер-Аветисян за дорученням католікоса перевіз в Ечміадзін із церков Ванської області 1082 рукописи: 172 з Вана і Айгестана, 84 із Ахтамара, 281 із Ліма, 281 із Ктуца і 357 рукописів з монастиря Вараг. Загальна кількість врятованих рукописів, які дійшли до Ечміадзіна, склала 1326 одиниць. Додамо також, що в ті часи 113 рукописів із Севастії дійшли до Єрусалима, де зберігаються до цих пір.

У тих регіонах Російської імперії, в яких компактно проживали вірмени, упродовж 40-х років XIX століття спостерігається пожвавлення культурно-освітньої діяльності церкви. Йдеться, насамперед, про таку форму культурно-освітньої діяльності як організація церковно-приходських шкіл при храмах і монастирях. Для прикладу, 1846 року коштом купця Д. Улуханова при храмі Сурб Аствацацин в Армавірі було збудоване приміщення для першої церковно-приходської школи. Пізніше в школі навчалось близько 120 учнів. Зауважимо, що навчання було платним.

Принагідно торкнемося питання про особливості функціонування церковно-приходських шкіл і навчального процесу. Тим більш, що згадувана нами армавірська школа належала до типових вірменських церковно-приходських шкіл у Росії. За свідченням Л. Погосяна: «Приходські школи були масовими початковими навчальними закладами, які, на протиположний халіфським (приватним, які утримувались вчителями, котрих називали халіфа), знаходилися у завідуванні церкви. Основною метою цих шкіл було навчати підростаюче покоління елементарної грамотності і, одночасно, як це підтверджувалося статутом, готувати кадри для єпархіальних шкіл. Навчання проводилось упродовж 2–3-х років, проте, при наявності відповідних сил і матеріальних засобів продовжувалося ще на 1–2 роки. Викладались предмети: закон Божий, вірменська і російська мови, чистописання, арифметика і спів» (Pogosjan 1981, p. 152) [7, с. 152]. Додамо, що в 1869 році за ініціативою вірмен – мешканців Армавіра і за їх кошти починає функціонувати жіноча школа.

Організація церковно-приходських шкіл та їх запровадження у багатьох регіонах Росії викликали занепокоєння архієреїв РПЦ й імператорської влади. Ці занепокоєння зумовлені були занадто автономістською політикою Ечміадзіна на землях Російської імперії. Як наслідок, – 22 листопада 1873 року набуває чинності постанова Державної Ради «Про устрій навчальної частини на Кавказі і Закавказзі». Згідно з цією постановою віднині управління усіма казенними, повітовими початковими училищами та церковними учбовими закладами зосереджувалося у руках губернських і обласних інспекторів народних училищ. Подібний регламент спричинив невдоволення тодішнього католікоса Геворка IV, який вважав, що його дія призведе до порушення прав автономії Вірменської церкви. Сенат змушений був прислухатися до голосу католікоса. Внаслідок цього, стосовно вірменських шкіл,

вироблені були дещо компромісні особливі правила, затверджені імператором Олександром II у липні 1874 року. Компроміс полягав у тому, що вірменські семінарії і приходські училища управлялися та контролювалися Вірменською церквою. Між іншим, ці особливі правила поширювалися тільки на вірменське віросповідання, тоді як інші конфесійні інституції, в тому числі і офіційно визнана православна, діяли згідно з постановою, прийнятою у листопаді 1873 року.

Вірогідно, що подібні компромісні правила не влаштували церковно-урядовий альянс Росії. Тому 16 лютого 1884 року були прийняті нові, більш жорсткі правила для церковно-приходських шкіл, наближені за змістом до Постанови листопада 1873 року. Зокрема, у статті 1 було чітко визначено статус церковно-приходських шкіл. До останніх належали тільки ті учбові заклади, які перебували при храмах чи монастирях та існували винятково на їх кошти, чи при сприянні пастви. При цьому у випадку поновлення чи змін у навчальному процесі директори шкіл зобов'язані були повідомити опікунам округів. Реакція вірменського духовенства була доволі передбачуваною. Церква сприйняла правила як зазіхання на свою автономію. Як наслідок, – на Кавказі впродовж 1885 року близько 500 вірменських церковно-приходських шкіл припиняють своє існування. Католікос Макарій I, у свою чергу, порушив клопотання про зміни правил і подав його до Сенату. Симптоматично, що уряд знову пішов на поступки і через рік правила знову були відкориговані у межах компромісного варіанта. У 1886 році церковно-приходські школи вірменської церкви знову відновлюють свою роботу.

Втім, після Жовтневої революції просвітницька діяльність церкви поступово занепадає. Принаймні церква змушена була виживати в нових реаліях. Радянська влада починає ініціювати заходи, орієнтовані на підірив її культурно-освітнього потенціалу. Зокрема, «щоб ослабити вплив Церкви у Вірменії була закрита друкарня Св. Ечміадзіна, припинений випуск журналу «Арагат» (Духовна академія була закрита в 1917 році), захоплені церковні угіддя, храми, церкви і священники були обкладені непомірними податками» (Georgjan (Pargev) 1994, p. 46) [2, с. 46]. Втім, навіть у таких несприятливих умовах Вірменська церква намагалася зберегти свій культурно-освітній потенціал. Цікаві свідчення подає єпископ Георгян (Паргев). Він повідомляє: «Коли А. Луначарський приїхав у Вірменію, відвідав Св. Ечміадзін, Матенадаран, познайомився з європейськими освіченими ченцями, він здивувався, що у маленькому храмі на віддаленій окраїні Радянського Союзу зустрів людей, які могли б прикрасити будь-який учбовий чи науковий заклад» (Georgjan (Pargev) 1994, p. 47) [2, с. 47]. Додамо до цього, що значний інтелектуальний потенціал Вірменської церкви використовувався винятково в межах самого католікосату.

Ситуація на краще змінюється після Великої Вітчизняної війни. Принаймні, з 1948 року можна стверджувати про пожвавлення культурно-освітньої діяльності Вірменської церкви, якому посприяла, певною мірою, допомога Руської Православної церкви. Для прикладу, з вересня 1948 року в Московській духовній академії починають навчатися вірменські студенти. До цього, у самому Ечміадзіні навчання в духовній академії відновилися лише в кінці 60-х років XX століття. Доволі показовим фактом, що засвідчив насправді християнське ставлення РПЦ до Вірменської церкви, став дарунок останній значних коштів. Йдеться про те,

що Геворку VI знадобилося близько одного мільйона рублів для покривання витрат Духовної семінарії і патріаршого журналу «Ечміадзін». Як повідомляє диякон В. Оганнісян, «католикос звернувся за допомогою до Алексія I з проханням обміняти валютні резерви на рублі. Натомість у листопаді 1950 року Синод Руської церкви безоплатно передає Ечміадзину суму у 500 тисяч рублів» (Ogannisjan) [6].

У 50-х роках у культурному житті Вірменії сталася надзвичайна подія. У 1959 р. починає діяти Інститут давніх рукописів імені Месропа Маштоца «Матенадаран», книжковий фонд якого склав близько 14 тисяч одиниць. Нині Матенадаран є найзначнішим у світі зібранням вірменських манускриптів. У 1966 р. в Ечміадзіні був виданий особливий номер однойменного патріаршого журналу, присвячений 300-річчю видання Біблії вірменською мовою.

Створення у вересні 1991 року незалежної держави Вірменія призвело до значної активізації культурно-освітньої діяльності церкви. Принаймні, при сприянні уряду Ечміадзінський католикосат отримав можливість безпосереднього впливу на навчальні процеси в школах і вищих учбових закладах. Зокрема, за пропозицією католикоса Вазгена I з 1991 року в школах для учнів 4–10 класів запроваджується як обов'язковий предмет «Історія Вірменської Церкви». А в деяких школах навіть було введено викладання «Закону Божого». У 1995 році в Єреванському університеті відкривається богословський факультет. У вересні 1997 року після тривалих реорганізаційних заходів офіційно відновлюється діяльність Духовної академії «Геворгян» в Ечміадзіні. Нині тут навчається близько 150 студентів. Також починають функціонувати духовні семінарії в містах Севан і Гюмрі.

У вересні 1995 року свою роботу започатковує Християнський Виховний і Проповідницький Центр. До його завдань входять: 1) підготовка вчителів для недільних шкіл різних епархій Вірменії; 2) підготовка нових підручників; 3) організація телепрограм на телебаченні; 4) підготовка і видрук книг настановчого характеру і з історії церкви. Пізніше такі центри відкриваються і в окремих епархіях (Ogannisjan) [6]. Тоді ж було відновлено матеріальну базу Ечміадзінської друкарні, що дозволило покращити якість і кількість друкованих книг, журналів і календарів.

У 2003 році за рішенням уряду і за пропозицією католикоса Гарегіна II у всіх класах середніх освітніх шкіл Вірменії і Нагорного Карабаху вводиться обов'язковий предмет «Історія Вірменської Церкви». З іншого боку, звернемо увагу і на досягнутий достатній навчальний потенціал самої церкви. Нині у всіх чотирьох головних престолах Вірменської Апостольської церкви діють духовні учбові заклади. До них належать: Духовна академія «Геворгян» в Ечміадзіні, Духовна академія Кілікійського католикосату в місті Бїкфайя (Ліван), духовні семінарії «Вазгенян» у Севані і Гюмрі, семінарія св. Якова в Єрусалимі, вірменський лицей в Ускюдарі (передмістя Стамбула). Кожний заклад щорічно закінчують від 10 до 30 випускників. У США з 1964 року діє Вірменське богословське училище св. Нерсеса (Нью-Рошел, штат Нью-Йорк), яке тісно співпрацює зі Свято-Володимирською православною духовною семінарією у сусідньому Крествуді (Bozojan & Juzbashjan) [1].

Офіційними друкованими органами Вірменської церкви є щомісячні журнали «Ечміадзін»

(Ечміадзінський католикосат), «Колос» (Кілікійський католикосат) «Сіон» (Єрусалимський патріархат) і «Шогакат» (Стамбульський патріархат).

Бібліографічні посилання

1. Бозоян А. А. Армянская Апостольская Церковь [Электронный ресурс] / А. А. Бозоян, К. Н. Юзбашян. – Режим доступа : http://www.pravenc.ru/text/76124.html#part_8
2. Георгян (Паргев), епископ. В борьбе за существование / епископ. Георгян (Паргев) // Журнал Московской Патриархии. – 1994. – № 4. – С. 45–56.
3. Лэнг Д. Армяне. Народ-созидатель / Д. Лэнг ; пер. с англ. Е. Ф. Левиной. – М. : ЗАО «Центрполиграф», 2005. – 350 с. – (Загадки древних цивилизаций).
4. Мамедова Г. Г. Культурное зодчество Кавказской Албании / Г. Г. Мамедова. – Баку : Элм, 1997. – 248 с.
5. Мовсисян А. Х. Очерки по истории армянской школы и педагогики (X–XV вв.) / А. Х. Мовсисян. – Ереван : Армучпедгиз, 1953. – 527 с.
6. Оганнісян В. диякон. Армянская Апостольская Церковь в XX веке и ее отношение с Русской православной церковью [Электронный ресурс] / В. Оганнісян. – Режим доступа : <http://lusamut.net/Russian/biblioteka/aac/aac1.htm>. – Назва з екрану.
7. Погосян Л. А. Армянская колония Армавира / Л. А. Погосян ; отв. ред. В. Б. Бархударян. – Ереван : Изд-во АН Арм.ССР, 1981. – 181 с.

Кондратьева И. В. Духовная и просветительская деятельность Армянской церкви

Отражена история становления армянской национально-культурной самобытности, которая была сохранена с помощью национального языка, и конфессиональных признаков образования. Рассмотрен процесс формирования национальной литературы, историографии, философии на армянском языке, что можно считать уникальным феноменом. Сделан акцент на исключительной роли духовного просвещения, которое столетиями воспроизводилось в монастырях, соборах и духовных школах Армянской церкви.

Ключевые слова: духовное образование, национальная литература, духовное просвещение.

Kondratieva I. V. Spiritual and educational activities of the Armenian Church

Reflects the history of the formation of the Armenian national and cultural identity, which has been retained by a national language and confessional education. The process of the formation of a national literature, historiography, philosophy of the Armenian language, which can be considered as unique phenomenon. Emphasized that the unique role of religious education, which for centuries was reproduced in the monasteries, churches and theological schools of the Armenian Church. The subject of article was the work of educational centers of the Armenian Apostolic Church. Determined by their specific role and place in the creation and preservation of the unique spiritual and educational potential. Particular attention is drawn to a few periods of history of the Tatev monastery, which became a centre of culture and education. The result of activities of his superiors and the Catholicos of the Armenian Church contributed to the emergence of philosophical and theological treatises, literary works and poetry. Later, with the assistance of the monastery arise is a well-known in Europe Tatev university. The author traced the development of spiritual and educational activities of the Armenian Apostolic Church, since IX century to the present day. Succinctly conveying characteristics of each period, focusing on a time of prosperity and uplift (XI–XIII) of decline (XIV–XVI), which was due to effects of the Mongol invasion and the lack of stability in the Islamic countries, inhabited by Armenians. We consider separately the renaissance (XVII–XVIII) cultural and educational activities of the Armenian Church, is characterized by active translational activity of the church clergy. The tragic events of the Armenian

Genocide (1914–1915) led to the decline of cultural and educational activities of the church. But with the 40-s of the XIX planned revival of the spiritual influence of the church, there are many parochial schools, printery at monasteries and cathedrals. This trend continues throughout the XX century. Currently, the Armenian Apostolic Church has great cultural and educational potential and is a symbol of spiritual enlightenment and preserve the traditions of the Armenian people.

Keywords: religious education, national literature, spiritual enlightenment.

References

Bozozjan, AA & Juzbashjan KN *'The Armenian Apostolic Church'* viewed: <http://www.pravenc.ru/text/76124.html#part_8>
Georgjan (Pargev), episkop, 1994, 'V bor'be za sushhestvovanie' ['In the struggle for existence'], *Zhurnal Moskovskoj Patriarhii*, № 4, pp. 45–56.

Ljeng, D 2005, 'Armjane. Narod-sozidatel'' ['Armenians. People-creator'], ZAO «Centropoligraf» publ, Moscow.

Mamedova, GG 1997, 'Kul'tovoe zodchestvo Kavkazskoj Albanii' ['Religious architecture of the Caucasian Albania'], Jelm, Baku.

Movsisjan, AH 1953, 'Oчерki po istorii armjanskoj shkoly i pedagogiki (X–XVst.)' ['Essays on the History of the Armenian school and pedagogy (X–XVst.)'], Armuchpedgiz publ, Erevan.

Ogannisjan, V diakon. 'Armjanskaja Apostol'skaja Cerkov' v HH veke i ee otnoshenie s Russkoj pravoslavnoj cerkov'ju' ['The Armenian Apostolic Church in the twentieth century and its relationship with the Russian Orthodox Church'] – viewed: <<http://lusamut.net/Russian/biblioteka/aac/aac1.htm>>

Pogosjan, LA 1981, 'Armjanskaja kolonija Armavira' ['Armenian Colony Armavir'], Izd-vo AN Arm. SSR publ., Erevan.

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.

УДК 167.7: 17.025

А. В. Матвійчук

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука (м. Рівне)

ЕТИКА ОБОВ'ЯЗКУ КАНТА У КОНТЕКСТІ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ ТРАДИЦІЇ

Показано значення етики обов'язку Канта для становлення деонтології як особливої галузі знання. Розкрито певні специфічні риси деонтологічних положень. Обстоєно тезу про актуальність застосування деонтологічного підходу для вирішення актуальних проблем сучасності.

Ключові слова: деонтологія, наука про належне, етика, етика обов'язку.

Постановка проблеми. Свого часу український філософ Анатолій Єрмоленко зазначив, що суперечність людини і природи є онтологічною даністю, яка завжди супроводжувалася екологічними кризами того чи іншого масштабу (Yermolenko 2010, р. 398) [2, с. 398]. Серед іншого, з цього випливає, що людина приречена постійно шукати способи мінімізації негативних наслідків свого втручання до природи. Нині ж ці пошуки додатково стимулюються цілою низкою екологічних проблем, що набули глобального масштабу. До того ж ситуація ускладнюється тим, що вирішення вказаних проблем вимагає від людини дій, що часто орієнтовані на перспективу та результатом яких зможуть скористатися прийдешні покоління, хоча поступитися певними приватними інтересами необхідно вже сьогодні. Таким чином, для сучасної людини класичні деонтологічні проблеми реалізації належного та виконання обов'язку з розряду теоретичних набувають характеру цілком практичних, що зрештою і визначає наш інтерес до деонтології як прикладного розділу етики.

Між тим сьогодні поняття «деонтологія» має різні змістовні наповнення. У вітчизняній науковій літературі переважно означене поняття застосовують саме для позначення напрямку прикладної етики або галузі професійної етики (наприклад, деонтологічна етика та юридична деонтологія). Хоча українська дослідниця Лора Рискельдієва, відштовхуючись від фундаментального методологічного поняття «предмет дослідження», виділяє деонтологічну логіку, прикладну деонтологію і соціально-політичну деонтологію (останнє визначення дослідницею прямо не вживається, а впливає із наведених нею змістовних характеристик) (Ryskel'dieva 2010, pp. 3–4) [8, с. 3–4]. Своєю чергою, американський дослідник Самуель Фріман вказує на те, що у сучасній американській та західноєвропейській моральній філософії поняття «деонтологія» використовується найчастіше для позначення моральних концепцій, які досліджують проблему обов'язку (право), природу цінностей (благо), а також взаємозв'язок між етичними

поняттями права і блага (Freeman 1994) [12]. Водночас Фріман зауважує, що на додаток до позначення моральних концепцій, поняття «деонтологія» також використовується для позначення моральних принципів, або моральних правил, на всіх рівнях узагальнення.

Показово, що незалежно від способу змістовного наповнення поняття «деонтологія», загальними місцем дослідників деонтологічної проблематики є визнання того факту, що саме у філософії Іммануїла Канта міститься найбільш повна експлікація «належного» у вигляді етики обов'язку. Мовляв, усі наступні автори так чи інакше використовують теоретичні напрацювання німецького класика, а основним об'єднавчим елементом більшості сучасних деонтологічних теорій є кантівська повага до людини та віра у її моральний потенціал (Gaus 2001) [13]. Отже, прагнення з'ясувати зміст поняття «деонтологія» та бажання зрозуміти особливості деонтологічної традиції зумовлюють необхідність спеціальної уваги до етики обов'язку Канта.

Теоретичною основою нашого дослідження щодо з'ясування суті та змісту деонтології як науки про належне, а також її місця в етичній методології та етичному знанні, стали роботи таких вітчизняних мислителів як Т. Аболіна, А. Єрмоленко, О. Кисельова, В. Малахова, В. Панченко, Л. Рискельдієва. Водночас прагнення здобути максимально глибоке уявлення про деонтологію, в її історичному та сучасному вимірах, зумовили необхідність звернення до праць зарубіжних авторів, що працюють у межах етичної та деонтологічної теорії, зокрема, маємо згадати таких науковців як Л. Александер, Д. Гаус, П. Гуер, М. Мур, Ф. Страттон-Лейк, С. Фріман. Очевидно, що принциповим для нашого дослідження було звернення до творів Канта, які є головним джерелом розуміння феномена етики обов'язку та науки про належне – деонтології.

Отже, у рамках представленого увазі читача матеріалу ми маємо на меті, по-перше, окреслити сучасні підходи до розуміння феномена деонтології; по-друге, проілюструвати генетичний зв'язок етики обов'язку